

شناسایی عوامل مؤثر بر اعتیاد به فضای مجازی به روش آمیخته اکتشافی با توجه به

الگوهای فرهنگی، ایرانی، اسلامی: یک مطالعه کیفی

عبدالعظیم دهقان^۱، مریم زرنقاش^{۲*}، نادره سهرابی شگفتی^۳، آذرمیدخت رضایی^۴

۱. دانشجوی دکتری مدیریت آموزشی، گروه مدیریت آموزشی، واحد مرودشت، دانشگاه آزاد اسلامی، مرودشت، ایران.

۲. استادیار گروه مدیریت آموزشی، واحد مرودشت، دانشگاه آزاد اسلامی، مرودشت، ایران (نویسنده مسئول).

۳. استادیار گروه مدیریت آموزشی، واحد مرودشت، دانشگاه آزاد اسلامی، مرودشت، ایران.

۴. استادیار گروه مدیریت آموزشی، واحد مرودشت، دانشگاه آزاد اسلامی، مرودشت، ایران.

فصلنامه راهبردهای نو در روان‌شناسی و علوم تربیتی، دوره هشتم، شماره بیست و نهم، بهار ۱۴۰۵، صفحات ۳۵-۲۰

چکیده

هدف پژوهش حاضر شناسایی عوامل مؤثر بر اعتیاد به فضای مجازی به روش آمیخته اکتشافی با توجه به الگوهای فرهنگی، ایرانی، اسلامی بوده است. روش پژوهش موردی و کیفی از نوع تحلیل مضمون بوده است. جامعه آماری پژوهش شامل ۳۰ نفر متشکل از دبیران متوسطه اول و دوم، آموزگاران ابتدایی، معاونین و مدیران آموزش و پرورش استان فارس در سال تحصیلی ۰۳-۰۲ بودند. با استفاده از روش نمونه‌گیری هدفمند بر اساس اشباع نظری، ۳۰ نفر انتخاب شدند. برای گردآوری اطلاعات از مصاحبه باز پاسخ استفاده شد. تحلیل داده‌ها با استفاده از تحلیل مضمون و تشکیل شبکه مضامین انجام شد. یافته‌ها نشان داد شبکه مضامین عوامل مؤثر بر اعتیاد به فضای مجازی با توجه به الگوهای فرهنگی، ایرانی، اسلامی به شش مضمون اصلی خصیصه‌ای، عملکرد خانواده، آموزشی و آگاهی بخشی، عوامل دینی، عوامل وابسته به فرهنگ و عوامل مرتبط با همسالان و ۲۲ مضمون سازمان دهنده که عبارت‌اند از عوامل فردی، عوامل خانوادگی، عوامل اجتماعی، عوامل مرتبط با فضای مجازی، ضعف در ارتباطات خانوادگی، الگوبرداری نامناسب، نبود نظارت و کنترل، کمبود حمایت و توجه عاطفی، نبود برنامه‌های آموزشی، کمبود آگاهی بخشی در مورد پیامدهای اعتیاد، کمبود منابع و مواد آموزشی مناسب، ضعف در آموزش‌های دینی، کمبود فعالیت‌های دینی، تضاد بین ارزش‌های دینی و مطالب آنلاین، فقدان الگوهای دینی، ارزش‌ها و نگرش‌های فرهنگی و اجتماعی، نقش رسانه‌ها، کم‌رنگ شدن سنت‌های فرهنگی، الگوهای فرهنگی، فشار همسالان، فعالیت‌های مشترک و دسترسی نامحدود به اینترنت تقسیم می‌شود. مضامین پایه به‌دست‌آمده از مدل عوامل مؤثر بر اعتیاد به فضای مجازی با توجه به الگوهای فرهنگی، ایرانی، اسلامی نیز بر اساس مبانی نظری ۲۰ مضمون، بر اساس و بر اساس مصاحبه شامل ۲۲ مضمون بوده است. این پژوهش باهدف شناسایی عوامل مؤثر بر اعتیاد به فضای مجازی در چارچوب الگوهای فرهنگی، ایرانی و اسلامی انجام شد. یافته‌ها نشان داد که عوامل فردی، خانوادگی، اجتماعی، دینی و فرهنگی به همراه تأثیرات همسالان و دسترسی نامحدود به اینترنت، نقش مهمی در شکل‌گیری اعتیاد به فضای مجازی ایفا می‌کنند. ضعف در آموزش‌های دینی، کمبود آگاهی‌بخشی، نبود نظارت خانوادگی و تضاد بین ارزش‌های فرهنگی و محتوای آنلاین از جمله چالش‌های اصلی شناسایی شده بودند. این مطالعه بر لزوم طراحی برنامه‌های آموزشی و فرهنگی متناسب با ارزش‌های ایرانی و اسلامی برای پیشگیری و کاهش اعتیاد به فضای مجازی تأکید می‌کند. در نهایت، تقویت ارتباطات خانوادگی و ارائه منابع آموزشی مناسب می‌تواند به کاهش این پدیده کمک شایانی کند.

واژگان کلیدی: اعتیاد به فضای مجازی، الگوهای فرهنگی، ایرانی، اسلامی.

مقدمه

در عصری که فضای مجازی به‌عنوان بخش جدایی‌ناپذیر زندگی انسان‌ها تبدیل شده است، نقش آن در شکل‌دهی به ارتباطات، آموزش، کسب‌وکار و حتی هویت فردی روزبه‌روز پررنگ‌تر می‌شود، اما این پیشرفت سریع با چالش‌های عمیقی همچون حریم خصوصی، امنیت اطلاعات و تأثیرات روانی همراه است که نیازمند توجه و مدیریت هوشمندانه است (اندرسون، استین و استاوروپولوس، ۲۰۱۷). از یک سو، این فضا امکان دسترسی به اطلاعات، ایجاد شبکه‌های گسترده اجتماعی و تسهیل فرآیندهای کاری را فراهم کرده است. از سوی دیگر، مسائلی مانند افزایش اضطراب، کاهش تعاملات حضوری و خطرات ناشی از نقض حریم خصوصی، نگرانی‌های جدی ایجاد کرده‌اند. این تناقض‌ها نشان می‌دهند که چگونه فناوری می‌تواند همزمان هم فرصت‌ها و هم تهدیدهایی را برای جامعه به همراه داشته باشد (دیوتایتی و همکاران، ۲۰۲۲).

فضای مجازی، به‌عنوان پدیده‌ای فراگیر در عصر حاضر، به‌طور فزاینده‌ای در زندگی انسان‌ها نفوذ کرده و ابعاد گوناگونی از روابط اجتماعی، فعالیت‌های آموزشی، سرگرمی و حتی هویت‌یابی افراد را تحت تأثیر قرار داده است. درحالی‌که این فضا امکانات و فرصت‌های بی‌شماری را برای توسعه و پیشرفت فراهم می‌کند، چالش‌های جدی را نیز به همراه داشته که از جمله آن‌ها می‌توان به اعتیاد به فضای مجازی اشاره کرد (باتورای، ۲۰۱۹). این پدیده، به‌ویژه در میان جوانان و نوجوانان، به معضلی رو به رشد تبدیل شده و پیامدهای منفی متعددی را برای فرد و جامعه به دنبال دارد. اعتیاد به فضای مجازی نه‌تنها سلامت روان و جسم افراد را تهدید می‌کند، بلکه می‌تواند منجر به انزوا، افت تحصیلی، مشکلات خانوادگی و حتی بروز رفتارهای پرخطر شود (محمد و برنوس، ۲۰۲۰).

اعتیاد به فضای مجازی به معنای وابستگی شدید و غیرقابل‌کنترل به استفاده از اینترنت، شبکه‌های اجتماعی، بازی‌های آنلاین و سایر پلتفرم‌های دیجیتال است که می‌تواند تأثیرات منفی بر جنبه‌های مختلف زندگی فرد بگذارد (توکوناگا، ۲۰۱۷). این اعتیاد اغلب با علائمی مانند کاهش تمرکز، اختلال در خواب، افت عملکرد تحصیلی یا شغلی، دوری از تعاملات اجتماعی واقعی و حتی مشکلات جسمانی همراه است. از نظر روانی، این وابستگی می‌تواند منجر به افزایش اضطراب، افسردگی و احساس تنهایی شود، چراکه فرد به‌مرورزمان جایگزین‌های مجازی را به روابط و فعالیت‌های واقعی ترجیح می‌دهد (تریپاتی، ۲۰۱۷). از بعد اجتماعی نیز، اعتیاد به فضای مجازی می‌تواند روابط خانوادگی و دوستانه را تضعیف کند و فرد را در انزوا قرار دهد. این پدیده به‌عنوان یکی از چالش‌های مهم دنیای مدرن، نیازمند آگاهی‌بخشی و راهکارهای عملی برای مدیریت و پیشگیری است (الهندی و اسمیت، ۲۰۲۱).

پرداختن به موضوع اعتیاد به فضای مجازی از آن‌جهت اهمیت دارد که این پدیده به‌طور فزاینده‌ای بر سلامت روانی، روابط اجتماعی و بنیان خانواده‌ها تأثیرات مخربی می‌گذارد. از نظر روان‌شناختی، اعتیاد به فضای مجازی می‌تواند منجر به اضطراب، افسردگی، کاهش عزت‌نفس و حتی اختلالات خواب شود، چراکه فرد به‌مرورزمان از واقعیت فاصله گرفته و در دنیای مجازی غرق می‌شود. از بعد اجتماعی، این اعتیاد باعث کاهش تعاملات حضوری و تضعیف مهارت‌های ارتباطی می‌شود، که به‌نوبه خود احساس تنهایی و انزوا را در افراد تشدید می‌کند. در سطح خانواده نیز، وابستگی بیش‌ازحد به فضای مجازی می‌تواند به اختلافات، کاهش کیفیت زمان گذرانی مشترک و حتی شکاف بین نسل‌ها منجر شود (ریدینگ و کایه، ۲۰۱۸). با توجه به این تأثیرات گسترده، آگاهی‌بخشی و ارائه راهکارهای عملی برای پیشگیری و درمان این اعتیاد، نه‌تنها برای بهبود سلامت فردی، بلکه برای حفظ انسجام اجتماعی و خانوادگی ضروری است.

عوامل فرهنگی نقش بسزایی در شکل‌دهی الگوهای مصرف فضای مجازی و اعتیاد به آن ایفا می‌کنند، چراکه هنجارها، ارزش‌ها و انتظارات هر جامعه به‌طور مستقیم بر نحوه تعامل افراد با فناوری تأثیر می‌گذارد. در جوامعی که استفاده بیش‌ازحد از فضای مجازی به‌عنوان یک رفتار عادی یا حتی مطلوب تلقی می‌شود، احتمال افزایش اعتیاد به این فضا بیشتر است (آگاستیا و همکاران، ۲۰۲۰). به‌عنوان مثال، در فرهنگ‌هایی که موفقیت و محبوبیت در شبکه‌های اجتماعی به‌عنوان معیاری برای ارزش فردی در نظر گرفته می‌شود، افراد ممکن است زمان و انرژی بیشتری را صرف جلب‌توجه و تأیید دیگران کنند، که این امر می‌تواند به وابستگی روانی و اعتیاد منجر شود. از سوی دیگر، در جوامعی که تعاملات حضوری و روابط خانوادگی از اهمیت بالایی برخوردار است، ممکن است استفاده از فضای مجازی به‌عنوان یک ابزار مکمل و نه جایگزین، مورد توجه قرار گیرد؛ بنابراین، درک تفاوت‌های فرهنگی و تأثیر آن بر الگوهای مصرف فضای مجازی، برای طراحی راهکارهای پیشگیرانه و درمانی مؤثر، امری ضروری است (بودی، میتنانت و پنکیون، ۲۰۲۱).

در بررسی موضوع اعتیاد به فضای مجازی در جامعه ایرانی، توجه به الگوهای فرهنگی خاص و آموزه‌های دینی اسلام از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است، چراکه این عوامل به‌طور عمیقی بر رفتارها، ارزش‌ها و انتظارات افراد تأثیر می‌گذارند. در فرهنگ ایرانی، که بر پایه‌ی تعاملات خانوادگی، احترام به حریم خصوصی و حفظ روابط اجتماعی قوی استوار است، استفاده نادرست از فضای مجازی می‌تواند به تضعیف این بنیان‌ها منجر شود. از سوی دیگر، آموزه‌های دینی اسلام بر اعتدال، مسئولیت‌پذیری و پرهیز از اسراف تأکید دارند، که می‌تواند به‌عنوان چارچوبی اخلاقی برای استفاده متعادل و هدفمند از فناوری‌های دیجیتال مورد توجه قرار گیرد. با در نظر گرفتن این ارزش‌ها، می‌توان راهکارهایی فرهنگی و دینی برای پیشگیری از اعتیاد به فضای مجازی طراحی کرد که همسو با هویت ایرانی-اسلامی جامعه باشد و به تقویت روابط خانوادگی و اجتماعی کمک کند. این رویکرد نه تنها به کاهش آسیب‌های فردی و اجتماعی منجر می‌شود، بلکه استفاده از فضای مجازی را به سمت اهداف مثبت و سازنده سوق می‌دهد. در جامعه ایرانی، فرهنگ و دین نقش بسیار مهمی در شکل‌دهی رفتارهای مرتبط با فضای مجازی ایفا می‌کنند. الگوهای فرهنگی، شامل ارزش‌ها، باورها، سنت‌ها و هنجارها، نحوه استفاده افراد از فضای مجازی و میزان وابستگی آن‌ها به آن را تحت تأثیر قرار می‌دهند. برای مثال، برخی از جنبه‌های فرهنگ ایرانی، مانند اهمیت روابط خانوادگی و اجتماعی، می‌تواند به کاهش استفاده بیش‌ازحد از فضای مجازی و تقویت روابط واقعی کمک کند. در مقابل، برخی دیگر از جنبه‌ها، مانند تمایل به خودنمایی و رقابت، می‌تواند منجر به افزایش استفاده از شبکه‌های اجتماعی و اعتیاد به آن‌ها شود. علاوه بر فرهنگ، دین نیز نقش بسزایی در شکل‌دهی رفتارهای مرتبط با فضای مجازی دارد. آموزه‌های دینی، مانند تأکید بر اعتدال و پرهیز از افراط، می‌تواند به افراد در کنترل استفاده از فضای مجازی و جلوگیری از اعتیاد به آن کمک کند. همچنین، برخی از آموزه‌های دینی، مانند اهمیت حفظ حریم خصوصی و پرهیز از نشر اطلاعات نادرست، می‌تواند از بروز مشکلات مرتبط با فضای مجازی جلوگیری کند؛ بنابراین، در بررسی عوامل مؤثر بر اعتیاد به فضای مجازی در جامعه ایرانی، لازم است به نقش فرهنگ و دین به‌عنوان دو عامل مهم در شکل‌دهی رفتارها و نگرش‌های افراد توجه شود.

با وجود گسترش روزافزون استفاده از فضای مجازی و تأثیرات عمیق آن بر زندگی فردی و اجتماعی، متأسفانه مطالعات کافی و جامعی در زمینه اعتیاد به فضای مجازی، به‌ویژه با توجه به بافت فرهنگی و دینی جامعه ایرانی، انجام نشده است. این کمبود پژوهش‌ها باعث شده است که درک دقیقی از الگوهای مصرف، عوامل مؤثر و راهکارهای پیشگیرانه و درمانی متناسب با فرهنگ و ارزش‌های ایرانی-اسلامی وجود نداشته باشد. انجام پژوهش‌های بومی و کاربردی در این زمینه نه تنها به پر کردن این خلأ علمی کمک می‌کند، بلکه می‌تواند به سیاست‌گذاران، خانواده‌ها و نهادهای آموزشی در طراحی برنامه‌های مؤثر برای مدیریت و کاهش

آسیب‌های ناشی از اعتیاد به فضای مجازی یاری رساند؛ بنابراین، پژوهش حاضر باهدف بررسی عمیق‌تر این پدیده و ارائه راهکارهای متناسب با فرهنگ ایرانی و آموزه‌های دینی، گامی ضروری در جهت بهبود سلامت روانی و اجتماعی جامعه محسوب می‌شود.

درحالی‌که مطالعات متعددی به بررسی عوامل مؤثر بر اعتیاد به فضای مجازی پرداخته‌اند، خلأ قابل‌توجهی در بررسی نقش الگوهای فرهنگی و دینی در این پدیده به چشم می‌خورد. بسیاری از تحقیقات انجام‌شده، عمدتاً بر عوامل فردی و روان‌شناختی مانند ویژگی‌های شخصیتی، مشکلات عاطفی، و کمبود مهارت‌های اجتماعی تمرکز داشته‌اند و از تأثیر عوامل فرهنگی و دینی غافل مانده‌اند. این در حالی است که فرهنگ و دین، به‌عنوان دو عامل مهم در شکل‌دهی رفتارها و نگرش‌های افراد، می‌توانند نقش بسزایی در نحوه استفاده از فضای مجازی و میزان وابستگی به آن داشته باشند. برای مثال، ارزش‌های فرهنگی مانند اهمیت روابط خانوادگی، جمع‌گرایی، و اعتدال در مصرف، می‌توانند به کاهش استفاده بیش‌ازحد از فضای مجازی و تقویت روابط واقعی کمک کنند. در مقابل، برخی از جنبه‌های فرهنگ، مانند تمایل به رقابت و خودنمایی، می‌تواند منجر به افزایش استفاده از شبکه‌های اجتماعی و اعتیاد به آن‌ها شود.

همچنین، آموزه‌های دینی، مانند تأکید بر پرهیز از مجرمات، کنترل نفس، و استفاده بهینه از وقت، می‌تواند به افراد در مدیریت استفاده از فضای مجازی و جلوگیری از اعتیاد به آن کمک کند. با این حال، چگونگی تأثیر این آموزه‌ها بر رفتار افراد در فضای مجازی، نیازمند بررسی و مطالعه دقیق است؛ بنابراین، برای درک بهتر پدیده اعتیاد به فضای مجازی و ارائه راهکارهای مؤثر برای پیشگیری و مقابله با آن، لازم است به نقش الگوهای فرهنگی و دینی در این زمینه توجه شود و مطالعات جامع و همه‌جانبه‌ای در این خصوص انجام گیرد. بر این اساس، مسأله‌های اصلی تحقیق حاضر عبارت است از این‌که عوامل مؤثر بر اعتیاد به فضای مجازی در جامعه ایرانی کدام‌اند؟ الگوهای فرهنگی، ایرانی، اسلامی چگونه در شکل‌دهی الگوهای مصرف و اعتیاد به فضای مجازی نقش دارند؟ و راهکارهای مؤثر برای پیشگیری و مقابله با اعتیاد به فضای مجازی در جامعه ایرانی کدام‌اند؟

در ادامه به بررسی پژوهش‌هایی که ارتباط معنایی مناسبی با پژوهش حاضر دارد، می‌پردازیم.

دانگ و همکاران (۲۰۲۰) در تحقیقی با عنوان اعتیاد به اینترنت و عوامل روان‌شناختی مرتبط در میان کودکان و نوجوانان در چین در طول همه‌گیری بیماری کرونا ۲۰۱۹ (COVID-19) چنین بیان می‌دارند که یک نظرسنجی مقطعی، ناشناس و خودگزارش‌دهی در میان کودکان و نوجوانان چینی ۶ تا ۱۸ ساله انجام شد. شرکت‌کنندگان پرسشنامه‌های حاوی تست اعتیاد به اینترنت یانگ (IAT) و مقیاس افسردگی، اضطراب و استرس (DASS-21) و سؤالات مربوط به اطلاعات جمعیت شناختی و ویژگی‌های استفاده از اینترنت را تکمیل کردند. تجزیه و تحلیل رگرسیون خطی جنسیت زن، سن، افسردگی و استرس را نشان داد. ما استفاده بیش‌ازحد از اینترنت را در بین کودکان و نوجوانان چینی در طول شیوع COVID-19 مشاهده کردیم. سن، جنسیت، افسردگی و استرس عوامل کلیدی بالقوه مؤثر بر IA بودند. حمایت‌های گسترده خانواده و حرفه‌ای باید برای افراد آسیب‌پذیر در این مواقع بی‌سابقه در نظر گرفته شود.

شی، وانگ، یو، ویلسون، کوک، دوان و یانگ (۲۰۲۰) در پژوهشی با عنوان «رابطه آسیب‌های دوران کودکی دارای اختلال اعتیاد به اینترنت در بین دانشجویان» به این نتیجه رسیدند که ضربه روحی کودکان دارای اختلال اعتیاد به اینترنت در آینده میان دانشجویان کالج نمایان می‌شود. اضطراب و افسردگی هر به دو طور قابل‌توجهی رابطه بین آسیب کودکی و اعتیاد اینترنتی را میانجی‌گری کرده و تأثیر منفی آن را افزایش دادند.

سلدا (۲۰۲۰) در پژوهشی با عنوان «استفاده از اینترنت و میزان استرس مسئله دار در دانشجویان بهداشت و علوم اجتماعی» به این نتیجه رسیدند که استفاده بی‌رویه دانشجویان از اینترنت می‌تواند به سلامتی روحی و روانی آن‌ها آسیب جدی برساند. بنابراین جوانان معمولاً با آسیب جسمی و روانی ناشی از استفاده طولانی مدت از اینترنت یا اعتیاد به اینترنت روبرو می‌شوند. به‌طورکلی با افزایش مدت زمان استفاده از اینترنت، میزان استرس دانش آموزان و میزان اعتیاد به اینترنت افزایش می‌یابد.

میری، تیوری، بهلگردی، میری، میری و صالحی نیا (۲۰۲۰) در پژوهشی با عنوان «اعتیاد به موبایل و ارتباط آن با کیفیت زندگی در دانشجویان پزشکی اپیدمیولوژی بالینی و بهداشت جهانی» به این نتیجه رسیدند که شیوع اعتیاد به تلفن همراه در بین دانش آموزان زیاد بود و به اعتیاد به تلفن همراه بر کیفیت زندگی دانش آموزان تأثیر منفی می‌گذارد که در نتیجه بر عملکرد روان‌شناختی تأثیر منفی می‌گذارد.

ایب زید و همکاران (۲۰۲۲) در تحقیقی با عنوان اعتیاد به اینترنت و عوامل مرتبط با آن در میان دانش آموزان دبیرستان و دانشگاه آفریقای: مرور سیستماتیک و متاآنالیز چنین بیان می‌دارند اعتیاد به اینترنت با استفاده بیش از حد و کنترل نشده مشخص می‌شود اینترنت بر زندگی روزمره تأثیر می‌گذارد نوجوانان گروه خطر اولیه اینترنت هستند اعتیاد. اطلاعات مربوط به اعتیاد به اینترنت در آفریقا کم است؛ بنابراین، این بررسی باهدف تعیین میزان شیوع اعتیاد به اینترنت و عوامل مرتبط با آن در میان دانش آموزان دبیرستانی و دانشگاهی در آفریقا جستجوی جامع ادبیات با استفاده از پایگاه‌های داده الکترونیکی انجام شد. محل سکونت شهری، و مدت زمان استفاده روزانه از اینترنت برای بیش از ۴ ساعت به‌طور قابل‌توجهی با اینترنت مرتبط بودند اعتیاد در میان نوجوانان تقریباً یک‌سوم دانش آموزان دانشگاه و دبیرستان در آفریقا هستند معتاد به اینترنت دانش آموزان پسر، کسانی که از مناطق شهری هستند، و کسانی که استفاده می‌کنند اینترنت برای بیش از ۴ ساعت در روز شانس بیشتری برای اعتیاد به اینترنت دارد؟

روش پژوهش

روش پژوهش حاضر کیفی و از نوع مطالعه موردی کیفی است. این روش امکان بررسی عمیق موضوع و کشف ابعاد پنهان آن را فراهم می‌کند و در این پژوهش به بررسی اعتیاد به فضای مجازی از دیدگاه مدیران، معاونان و رؤسای مدارس و ادارات آموزش و پرورش استان فارس پرداخته می‌شود. در این پژوهش، آگاهی و تجارب مدیران، معاونان و رؤسای مدارس و ادارات آموزش و پرورش استان فارس از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است و از طریق آن می‌توان به ماهیت و کاوش در زمینه اعتیاد به فضای مجازی دست یافت.

ابزار گردآوری داده‌ها در این پژوهش، مصاحبه‌های عمیق نیمه‌ساختارمند است. این نوع مصاحبه به شرکت‌کنندگان اجازه می‌دهد تا آزادانه تجارب و دیدگاه‌های خود را بیان کنند. متخصصان روش تحقیق معتقدند که مصاحبه بهترین روش برای ورود به دنیای تجربه‌های انسانی است.

در پژوهش حاضر، داده‌ها از طریق مصاحبه‌های عمیق نیمه‌ساختارمند جمع‌آوری گردید. مدت زمان مصاحبه‌ها به‌طور تقریبی بین ۳۰ تا ۵۰ دقیقه بود و طی آن، سؤالاتی مرتبط با پدیده موردبررسی از شرکت‌کنندگان پرسیده شد. شرکت‌کنندگان با استفاده از روش نمونه‌گیری هدفمند انتخاب شدند. معیارهای انتخاب نمونه شامل کلیه مدیران و معاونین مدارس و ادارات آموزش و پرورش شهر شیراز با حداقل ۲۰ سال سابقه کار و تجربه بالا در حوزه آموزش و پرورش بود. مصاحبه‌ها تا زمان اشباع اطلاعاتی ادامه یافت. اشباع اطلاعاتی یا نظری به این معناست که داده‌های جدیدی از مصاحبه‌ها به دست نمی‌آید و داده‌ها تکراری می‌شوند. با توجه به ماهیت کیفی پژوهش، تعیین تعداد نمونه به صورت پیش‌فرض ضرورتی نداشت و تکرار داده‌های مشخص شده قبلی، ملاک تعیین حجم نمونه بود. در واقع، اشباع نظری، معیار خاتمه نمونه‌گیری محسوب می‌شود.

در این پژوهش، با ۳۰ نفر مصاحبه به عمل آمد. لازم به ذکر است که با توجه به محدودیت تعداد نمونه‌ها و غیرتصادفی بودن انتخاب آن‌ها که از ویژگی‌های معمول پژوهش‌های کیفی محسوب می‌شود، این مطالعه ادعایی در مورد تعمیم‌پذیری نتایج ندارد. همان‌طور که پیش‌تر اشاره شد، شرکت‌کنندگان در این پژوهش از میان کارشناسان اداره آموزش و پرورش شهر شیراز انتخاب شدند که دارای بیش از ۲۰ سال سابقه تدریس، مدیریت و معاونت در اداره آموزش و پرورش استان فارس در سال تحصیلی ۰۳-۰۲ بودند. برای جمع‌آوری اطلاعات از این کارشناسان، چند سؤال کلیدی بر اساس حساسیت نظری محقق و راهنمایی استاد راهنما طراحی و مطرح گردید.

۱- چه عواملی در اعتیاد به فضای مجازی نقش دارد؟

۲- هدف از استفاده از فضای مجازی چیست؟

۳- استفاده از فضای مجازی چه پیامدهای مثبتی می‌تواند داشته باشد؟

۴- استفاده از فضای مجازی چه پیامدهای منفی می‌تواند داشته باشد؟

۵- به نظر شما کدام عوامل فردی، می‌تواند علل اعتیاد به فضای مجازی در فرد باشد؟

۶- آیا خانواده در اعتیاد افراد به فضای مجازی می‌تواند نقشی داشته باشد؟

۷- به نظر شما سنت‌های خانوادگی چگونه می‌تواند در اعتیاد به فضای مجازی نقش داشته باشد؟

۸- گروه دوستان چگونه می‌تواند در اعتیاد به فضای مجازی نقش داشته باشد؟

۹- محیط آموزشگاه چگونه می‌تواند در اعتیاد به فضای مجازی نقش داشته باشد؟

۱۰- چه ویژگی‌های شخصیتی در فرد، می‌تواند در اعتیاد به فضای مجازی نقش داشته باشد؟

۱۱- به نظر شما آیا اعتقادات مذهبی می‌تواند نقشی در کاهش یا افزایش اعتیاد به فضای مجازی نقش داشته باشد؟

مصاحبه‌های انجام‌شده با استفاده از موبایل ثبت گردیدند. سپس داده‌های جمع‌آوری‌شده از طریق روش تحلیل مضمون و تشکیل شبکه مضامین، که یکی از روش‌های پایه و مؤثر در تحلیل کیفی محسوب می‌شود، مورد بررسی قرار گرفتند. هر مصاحبه پیش از انجام مصاحبه بعدی، کدگذاری و تحلیل شد و ابعاد و مؤلفه‌های مرتبط با یکدیگر در قالب طبقه‌بندی‌های مشخص سازمان‌دهی شدند. برای ارزیابی اعتبار شبکه مضامین استخراج‌شده و اطمینان از قابلیت اعتماد آن، از معیارهای کیفی مانند قابل قبول بودن و قابلیت اعتبار استفاده شد. به منظور بررسی معیار قابل قبول بودن، از روش‌های همسوسازی داده‌ها بهره گرفته شد که شامل جمع‌آوری داده‌های کافی از منابع متنوعی همچون مدرسان، مدیران، معاونان و روسای مدارس و ادارات آموزش و پرورش شیراز، منابع مکتوب، مقالات، متون اسلامی، پیشینه‌های نظری و پژوهشی، خودبازبینی محقق و همچنین نظارت اعضای پژوهش بود. برای ارزیابی معیار قابلیت اعتبار نیز تمامی فرآیندها و مراحل انجام‌شده تحت هدایت و نظارت اعضای کمیته پژوهش قرار گرفت. در نهایت، کدها بازبینی، اصلاح و نهایی شدند و شبکه مضامین تدوین گردید.

در این مطالعه، ابتدا از طریق مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته، دیدگاه‌های مدرسان، مدیران و معاونان مدارس و ادارات آموزش و پرورش استان فارس درباره عوامل مؤثر بر اعتیاد به فضای مجازی، با رویکردی ترکیبی (اکتشافی) و با توجه به الگوهای فرهنگی، ایرانی و اسلامی جمع‌آوری شد. در ادامه، با به‌کارگیری روش تحلیل مضمون، تلاش شد تا مضامین مرتبط با هر مدل شناسایی و دسته‌بندی شوند. این فرآیند در سه مرحله اصلی انجام گرفت:

مرحله اول، کدگذاری توصیفی: در این مرحله، عناصر کلیدی موجود در هر مدل به‌عنوان کدهای اولیه استخراج شدند. سپس، از میان این کدها، مضامین پایه شناسایی گردیدند. مضامین پایه در واقع ویژگی‌های تکرارشونده و متمایزی هستند که در متن مصاحبه‌ها مشاهده می‌شوند.

مرحله دوم، کدگذاری تفسیری: در این مرحله، مضامین پایه بر اساس مبانی نظری و داده‌های حاصل از مصاحبه‌ها، در قالب دسته‌ها و طبقات سازمان‌دهی شدند. این دسته‌ها که به‌عنوان مضامین سازمان‌دهنده (یا محوری) شناخته می‌شوند، به درک عمیق‌تر و ساختاریافته‌تر از داده‌ها کمک می‌کنند.

مرحله سوم، تعیین مضمون فراگیر: در آخرین مرحله، مضمون فراگیر مشخص شد. این مضمون، کلیه مضامین پایه و سازمان‌دهنده را در برمی‌گیرد و به‌عنوان چارچوب اصلی تحلیل، تمامی یافته‌ها را در یک ساختار منسجم و جامع ارائه می‌دهد.

این رویکرد سه‌مرحله‌ای، امکان استخراج و تحلیل عمیق‌تر داده‌ها را فراهم کرده و به درک بهتر عوامل مؤثر بر اعتیاد به فضای مجازی در چارچوب فرهنگی، ایرانی و اسلامی کمک می‌کند.

یافته‌ها

در بررسی مبانی نظری و پیشینه پژوهش، مضامین مستخرج از مبانی نظری و پژوهش‌های پیشین نشان داد که نتایج به‌دست‌آمده نشان می‌دهد که پاسخ‌های مصاحبه‌های انجام‌شده در ارتباط با عوامل مؤثر بر اعتیاد به فضای مجازی با توجه به الگوهای فرهنگی، ایرانی، اسلامی می‌تواند در مراحل استخراج مضامین قرار گیرد. در ادامه مضامین استخراج‌شده از مبانی نظری و پژوهش‌های پیشین در جدول ۱ قابل مشاهده است.

جدول ۱. بخشی از مضامین پایه عوامل مؤثر بر اعتیاد به فضای مجازی با توجه به الگوهای فرهنگی، ایرانی، اسلامی بر اساس مبانی نظری و پژوهش

مضامین مستخرج	پژوهش‌های پیشین	مضامین مستخرج	پژوهش‌های پیشین
دسترسی آسان به اینترنت و فناوری	تنزین و همکاران (۲۰۱۹)	وابستگی به بازی‌های آنلاین	هارون، زب و جواد ^۱ (۲۰۱۹)
جذابیت محتوای دیجیتال	راکونیب ^۲ (۲۰۲۰)	ضعف نظارت خانوادگی	زبیر و راکونیب ^۳ (۲۰۲۰)
فرار از مشکلات زندگی واقعی	اکگول ^۴ و همکاران (۲۰۲۲)	الگوبرداری از والدین	هوریتا و همکاران ^۵ (۲۰۲۲)
نیاز به تأیید اجتماعی	رانیان ^۶ و همکاران (۲۰۲۳)	فشارهای تحصیلی و شغلی	الشاوی و همکاران ^۷ (۲۰۲۳)
تنهایی و انزوا	ارنس و اولیس ^۸ (۲۰۲۳)	نیاز به روزرسانی اطلاعات	گو ^۹ و همکاران (۲۰۲۰)
ضعف مهارت‌های ارتباطی	ستیاوان ^{۱۰} و همکاران (۲۰۲۰)	ضعف پایداری به ارزش‌های دینی و اخلاقی	ابراهیم ^{۱۱} (۲۰۲۳)
فشار همسالان	راجاسکهار ^{۱۲} و همکاران (۲۰۲۳)	تعارض هویتی	هارون و همکاران (۲۰۱۹)
کنجکاوی و کشف محتوای جدید	لوپز-گراندر (۲۰۱۸)	فقدان مهارت‌های مدیریت زمان	مایسا و همکاران (۲۰۲۰)
ضعف سواد رسانه‌ای	ابراهیم (۲۰۲۲)	تأثیر تبلیغات و بازاریابی دیجیتال	راکونیب (۲۰۲۰)
فقدان برنامه‌های جایگزین	ماسیا ^{۱۱} و همکاران (۲۰۲۰)	ضعف سیستم‌های حمایتی	تورل ^{۱۲} و همکاران (۲۰۱۸)

بر اساس اطلاعات جدول شماره ۱، عوامل مؤثر بر اعتیاد به فضای مجازی با توجه به الگوهای فرهنگی، ایرانی، اسلامی بر اساس مبانی نظری و پژوهش‌های پیشین مشتمل بر ۲۰ مضمون سازمان‌دهنده بوده است. در ادامه اطلاعات حاصل از تحلیل مضمون عوامل مؤثر بر اعتیاد به فضای مجازی با توجه به الگوهای فرهنگی، ایرانی، اسلامی در پژوهش حاضر در جدول ۲ قابل مشاهده است.

¹Haroon, Zeb, Javed

²Tenzin, Dörji, Choeda, Wangdi, Oo, Tripathi Tenzin & Tobgay

³Akgül Gündoğdu & Selçuk Tosun & YILDIZ & MERT

⁴Horita, H., Seki, Y., & Shimizu

⁵Runyan, Vermilya, Pierre, et al

⁶Al Shawi, Hameed, Shalal

⁷Arness & Ollis

⁸Guo

⁹Setiawan & Hamid & Fajriani & Dewantari

¹⁰Rajasekhar, T., Naveen, K.H., Raghav, P.R., Aneja, J., et al

¹¹Masya

¹²Turel, Poppa & Gil-Or

جدول ۲. جدول تحلیل مضمون شناسایی عوامل مؤثر بر اعتیاد به فضای مجازی با توجه به الگوهای فرهنگی، ایرانی، اسلامی

مضامین فراگیر	مضامین سازمان دهنده	مضامین پایه
خصیصه‌ای	عوامل فردی	ویژگی‌های شخصیتی، مشکلات روان‌شناختی، کمبود مهارت‌های اجتماعی، نیازهای ارضا نشده
	عوامل خانوادگی	سبک فرزندپروری، روابط خانوادگی، نظارت والدین، استفاده والدین از فضای مجازی
	عوامل اجتماعی	گروه دوستان، فشارهای اجتماعی، هنجارهای فرهنگی، تبلیغات رسانه‌ای
	عوامل مرتبط با فضای مجازی	دسترسی آسان، جذابیت محتوا، امکانات و قابلیت‌ها
عملکرد خانواده	ضعف در ارتباطات خانوادگی	کاهش کیفیت ارتباطات خانوادگی و عدم توجه کافی به نیازهای عاطفی اعضای خانواده، افراد را به سمت فضای مجازی سوق می‌دهد. عدم وجود روابط صمیمی و حمایت‌کننده، نبود ارتباطات نزدیک و حمایتی، استفاده افراطی والدین از فضای مجازی، الگوی نامناسبی برای فرزندان ایجاد می‌کند.
	الگوبرداری نامناسب	عدم نظارت والدین بر فعالیت‌های فرزندان در فضای مجازی، احتمال اعتیاد به آن را افزایش می‌دهد. نظارت ناکافی یا کنترل بیش‌ازحد زمان استفاده از فناوری،
	نبود نظارت و کنترل	کمبود حمایت عاطفی، تشویق ناکافی به فعالیت‌های غیرآنلاین و برنامه‌ریزی ناکافی برای فعالیت‌های خانوادگی
	کمبود حمایت و توجه عاطفی	گسترش روابط اجتماعی: ارتباط با افراد در سراسر جهان، تقویت روابط خانوادگی: ارتباط با اعضای خانواده دور از دسترس
آموزشی و آگاهی بخشی	نیود برنامه‌های آموزشی	دسترسی به منابع آموزشی: دسترسی به کتاب‌ها، مقالات، و دوره‌های آموزشی آنلاین، یادگیری مهارت‌های جدید، یادگیری زبان‌های خارجی، برنامه‌نویسی، و سایر مهارت‌ها
	کمبود آگاهی‌بخشی در مورد پیامدهای اعتیاد	نبود منابع آموزشی جذاب، عدم دسترسی به محتوای آموزشی مفید
	کمبود منابع و مواد آموزشی مناسب	نبود آموزش کافی در زمینه اصول و ارزش‌های اسلامی، عدم تأکید بر نقش دین در زندگی روزمره، عدم تأکید بر نقش دین در زندگی شخصی و اجتماعی، عدم تشویق به مطالعه متون دینی
	نمودارهای آموزشی	نیود برنامه‌ها و فعالیت‌های مذهبی جذاب برای جوانان، عدم تشویق به حضور در مراسم و اجتماعات دینی، نبود محیط‌های معنوی و آرام برای نوجوانان
عوامل دینی	ضعف در آموزش‌های دینی	دسترسی به محتوای معایر باارزش‌های دینی، ترویج سبک زندگی غیر اسلامی در فضای مجازی
	کمبود فعالیت‌های دینی	نبود الگوهای مذهبی مناسب در خانواده و جامعه، نبود راهنمایی و مشاوره از سوی افراد مذهبی
	تضاد بین ارزش‌های دینی و مطالب آنلاین	تقدس‌بخشی به تکنولوژی، کمبود فعالیت‌های فرهنگی و اجتماعی
	فقدان الگوهای دینی	ترویج سبک زندگی ناسالم، دسترسی به محتوای نامناسب و اثراکننده در رسانه‌های آنلاین
عوامل وابسته به فرهنگ	ارزش‌ها و نگرش‌های فرهنگی و اجتماعی	نحوه برگزاری مراسم و آیین‌های سنتی و نقش آن در کاهش استفاده از فضای مجازی
	نقش رسانه‌ها	جایگزینی بازی‌ها و سرگرمی‌های سنتی به جای بازی‌های رایانه‌ای و فضای مجازی.
	کمرنگ شدن سنت‌های فرهنگی	الگوبرداری نامناسب و ناقص از رفتار و منش مشاهیر و بزرگان در استفاده از فضای مجازی.
	الگوهای فرهنگی	اگر دوستان فرد به‌طور افراطی از فضای مجازی استفاده کنند، او نیز ممکن است برای پذیرفته شدن در گروه، به آن معنادار شود. رقابت در استفاده از فضای مجازی و تمداد فالوورها و لایک‌ها می‌تواند منجر به افزایش استفاده از آن شود.
عوامل مرتبط با همسالان	فشار همسالان	انجام بازی‌های آنلاین گروهی و عضویت در شبکه‌های اجتماعی مشترک می‌تواند منجر به افزایش استفاده از فضای مجازی شود. به اشتراک گذاشتن محتوا، به اشتراک گذاشتن عکس‌ها، ویدیوها، و مطالب در شبکه‌های اجتماعی می‌تواند منجر به افزایش استفاده از فضای مجازی شود
	فعالیت‌های مشترک	فراهم بودن اینترنت پرسرعت در مدارس می‌تواند منجر به افزایش استفاده دانش‌آموزان از فضای مجازی شود. عدم محدودیت: اگر مدارس هیچ محدودیتی برای استفاده دانش‌آموزان از فضای مجازی تعیین نکنند، دانش‌آموزان ممکن است به آن معنادار شوند
	دسترسی نامحدود به اینترنت	

بر اساس جدول شماره ۲، مضامین فراگیر به‌دست‌آمده از تحلیل مضمون در شناسایی عوامل مؤثر بر اعتیاد به فضای مجازی با توجه به الگوهای فرهنگی، ایرانی، اسلامی عوامل مؤثر عبارت اند از:

۱- مضمون فراگیر خصیصه‌ای: مضامین سازمان دهنده در این مضمون فراگیر عبارت است از عوامل فردی، خانوادگی، اجتماعی و مرتبط با فضای مجازی.

۲- مضمون فراگیر عملکرد خانواده: مضامین سازمان دهنده در این مضمون فراگیر عبارت است از ضعف در ارتباطات خانوادگی، الگوبرداری نامناسب، نبود نظارت و کنترل، کمبود حمایت و توجه عاطفی.

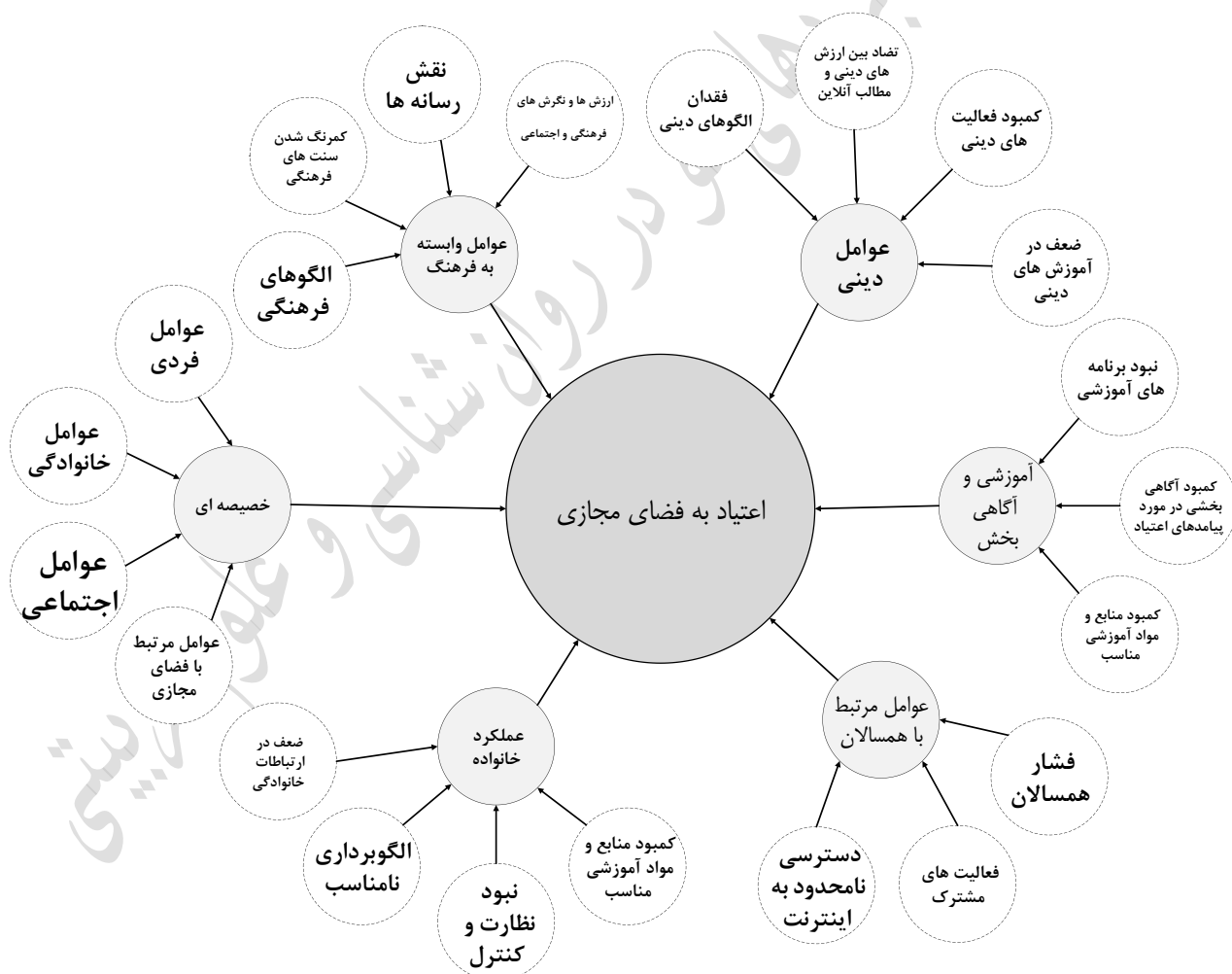
۳- مضمون فراگیر آموزش و آگاهی بخشی: مضامین سازمان دهنده در این مضمون فراگیر عبارت است از نبود برنامه‌های آموزشی، کمبود آگاهی‌بخشی در مورد پیامدهای اعتیاد، کمبود آگاهی‌بخشی در مورد پیامدهای اعتیاد، کمبود منابع و مواد آموزشی مناسب.

۴- مضمون فراگیر عوامل دینی: مضامین سازمان دهنده در این مضمون فراگیر عبارت است از ضعف در آموزش‌های دینی، کمبود فعالیت‌های دینی، تضاد بین ارزش‌های دینی و مطالب آنلاین، فقدان الگوهای دینی.

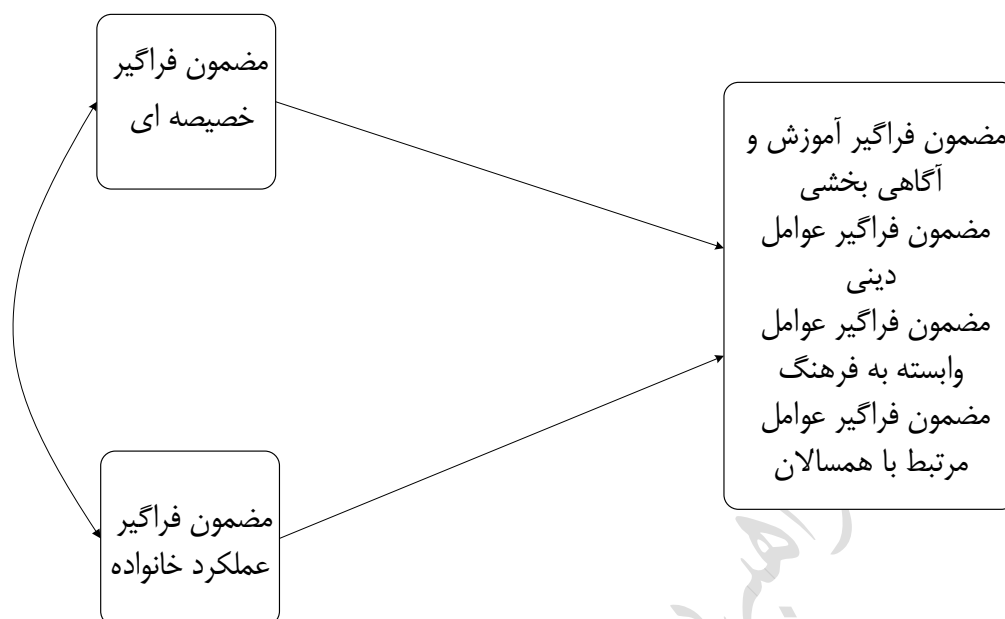
۵- مضمون فراگیر عوامل وابسته به فرهنگ: مضامین سازمان دهنده در این مضمون فراگیر عبارت است از ارزش‌ها و نگرش‌های فرهنگی و اجتماعی، نقش رسانه‌ها، کمرنگ شدن سنت‌های فرهنگی، الگوهای فرهنگی.

۶- مضمون فراگیر عوامل مرتبط با همسالان: مضامین سازمان دهنده در این مضمون فراگیر عبارت است از فشار همسالان، فعالیت‌های مشترک، دسترسی نامحدود به اینترنت.

در ادامه شبکه مضامین عوامل مؤثر بر اعتیاد به فضای مجازی با توجه به الگوهای فرهنگی، ایرانی، اسلامی در شکل شماره ۱، به‌عنوان مدل مفهومی، قابل مشاهده است.

شکل ۱: شبکه مضامین عوامل مؤثر بر اعتیاد به فضای مجازی با توجه به الگوهای فرهنگی، ایرانی، اسلامی

شکل ۲: مدل عوامل مؤثر بر اعتیاد به فضای مجازی با توجه به الگوهای فرهنگی، ایرانی، اسلامی

همان‌طور که در شکل ۲، قابل مشاهده است، با توجه به مدل به دست آمده می‌توان گفت که زیربنای مفهومی این مضامین، تعامل پیچیده بین عوامل فردی، خانوادگی، اجتماعی، فرهنگی، دینی و آموزشی است که در کنار یکدیگر بر رفتار افراد در فضای مجازی تأثیر می‌گذارند. این مضامین نشان می‌دهند که اعتیاد به فضای مجازی پدیده‌ای چندوجهی است و نمی‌توان آن را تنها به یک عامل نسبت داد. به‌عنوان مثال، ضعف در عملکرد خانواده ممکن است به افزایش وابستگی فرد به فضای مجازی منجر شود، اما این مسئله در کنار عوامل دیگری مانند فشار همسالان، کمبود آگاهی و تعارضات فرهنگی تشدید می‌شود.

در میان این مضامین، مضمون فراگیر خصیصه‌ای و مضمون فراگیر عملکرد خانواده به‌عنوان مضامین زیربنایی سایر مضامین در نظر گرفته می‌شوند. دلیل این امر آن است که عوامل فردی و خانوادگی به‌عنوان پایه‌های اصلی شکل‌گیری رفتارهای انسان عمل می‌کنند. برای مثال، اگر فرد از نظر شخصیتی مستعد اعتیاد باشد یا خانواده نتواند نقش نظارتی و حمایتی خود را به‌درستی ایفا کند، سایر عوامل مانند فشار همسالان، کمبود آموزش‌های دینی یا تعارضات فرهنگی تأثیر بیشتری خواهند داشت؛ بنابراین، این دو مضمون به‌عنوان زیربنای مفهومی سایر مضامین عمل می‌کنند و تقویت آن‌ها می‌تواند به کاهش تأثیر عوامل دیگر منجر شود.

در این پژوهش، با استفاده از تحلیل مضمون، شش مضمون فراگیر به‌عنوان عوامل مؤثر بر اعتیاد به فضای مجازی با توجه به الگوهای فرهنگی، ایرانی و اسلامی شناسایی شدند. این مضامین نشان می‌دهند که اعتیاد به فضای مجازی پدیده‌ای چندبعدی است که تحت تأثیر عوامل فردی، خانوادگی، اجتماعی، فرهنگی، دینی و آموزشی قرار دارد. مضمون فراگیر خصیصه‌ای به عوامل فردی مانند ویژگی‌های شخصیتی، خانوادگی مانند ضعف ارتباطات و نظارت، اجتماعی مانند نفوذ همسالان و عوامل مرتبط با فضای مجازی مانند جذابیت محتوا اشاره دارد. مضمون فراگیر عملکرد خانواده بر نقش خانواده در شکل‌گیری یا پیشگیری از اعتیاد تأکید می‌کند و مواردی مانند ضعف در ارتباطات خانوادگی، الگوبرداری نامناسب از والدین، نبود نظارت و کنترل، و کمبود حمایت عاطفی را بررسی می‌کند. مضمون فراگیر آموزش و آگاهی بخشی نیز به نبود برنامه‌های آموزشی مناسب، کمبود آگاهی درباره پیامدهای اعتیاد و فقدان منابع آموزشی کافی اشاره دارد که می‌تواند به افزایش آسیب‌پذیری افراد منجر شود.

از سوی دیگر، مضمون فراگیر عوامل دینی به نقش آموزه‌ها و فعالیت‌های دینی در پیشگیری از اعتیاد می‌پردازد و مواردی مانند ضعف در آموزش‌های دینی، کمبود فعالیت‌های مذهبی، تعارض بین ارزش‌های دینی و محتوای آنلاین، و فقدان الگوهای دینی قوی را بررسی می‌کند. مضمون فراگیر عوامل وابسته به فرهنگ نیز تأثیر ارزش‌ها، نگرش‌ها و سنت‌های فرهنگی را بر رفتار افراد در فضای مجازی تحلیل می‌کند و به نقش رسانه‌ها، کمرنگ شدن سنت‌های فرهنگی و الگوهای فرهنگی غالب اشاره دارد. در نهایت، مضمون فراگیر عوامل مرتبط با همسالان بر تأثیر گروه‌های دوستی و همسالان تمرکز دارد و مواردی مانند فشار همسالان، فعالیت‌های مشترک در فضای مجازی و دسترسی نامحدود به اینترنت را به‌عنوان عوامل تشدیدکننده اعتیاد بررسی می‌کند. این مضامین نشان می‌دهند که برای مقابله با اعتیاد به فضای مجازی، نیاز به رویکردی جامع و چندوجهی است که تمامی این ابعاد را در نظر بگیرد.

در ادامه به بررسی وضعیت اعتبار یابی الگوی عوامل مؤثر بر اعتیاد به فضای مجازی با توجه به الگوهای فرهنگی، ایرانی، اسلامی می‌پردازیم که نتایج آن در جدول ۳ قابل مشاهده است.

جدول ۳. اعتبار یابی الگوی عوامل مؤثر بر اعتیاد به فضای مجازی با توجه به الگوهای فرهنگی، ایرانی، اسلامی

ردیف	اجزای الگو	امار توصیفی سوال		
		درصد فراوانی		
		میانگین	نسبت	
ارزیابی کلی الگو	به‌طور کلی تا چه حد مفاهیم و متیرهای مطرح شده در الگو را به‌منظور سنجش مؤلفه‌های عوامل مؤثر بر اعتیاد مناسب می‌دانید؟	۷/۶۹	۶/۳	
	در مجموع تا چه حد روابط میان عوامل مؤثر ششگانه را منطقی و واقعی می‌دانید؟	۷/۴۴	۱۲/۵	
معیار اعتبار یابی	لطفاً میزان موافقت خود را با هر یک از عوامل مطرح شده در روبرو اعلام نمائید.	عامل خصیصه‌ای	۷/۸۱	۶/۳
		عامل عملکرد خانواده	۷/۸۸	۶/۳
		عامل آموزشی و آگاهی بخشی	۷/۸۱	۶/۳
		عوامل دینی	۷/۸۱	۶/۳
		عوامل وابسته به فرهنگ	۷/۸۱	۶/۳
		عوامل مرتبط با همسالان	۷/۸۸	۴/۲
		عوامل فردی	۷/۸۸	۱۲/۵
		عوامل خانوادگی	۸/۳۸	۰
		عوامل اجتماعی	۸/۳۸	۶/۳
		عوامل مرتبط با فضای مجازی	۸/۳۸	۰
معیار اعتبار یابی	تا چه حد با مقولات مطرح شده در بخش خصیصه‌های موافق هستید؟	ضعف در ارتباطات خانوادگی	۶	۱۲/۵
		الگوبرداری نامناسب	۸/۰۶	۶/۳
		نبود نظارت و کنترل	۷/۵۶	۱۲/۵
		کمبود حمایت و توجه عاطفی	۶	۱۲/۵
معیار اعتبار یابی	تا چه حد با مقولات مطرح شده در بخش عملکرد خانواده موافق هستید؟	ضعف در آموزش‌های دینی	۷/۸۸	۱۸/۸
		کمبود فعالیت‌های دینی	۷/۰۶	۱۸/۸
		تضاد بین ارزش‌های دینی و مطالب آنلاین	۷/۳۸	۱۸/۸
		فقدان الگوهای دینی	۷/۸۸	۱۲/۵
معیار اعتبار یابی	تا چه حد با مقولات مطرح شده در بخش عوامل وابسته به فرهنگ موافق هستید؟	ارزش‌ها و نگرش‌های فرهنگی و اجتماعی	۷/۵۶	۶/۳
		نقش رسانه‌ها	۷/۶۹	۶/۳
		کمرنگ شدن سنت‌های فرهنگی	۷/۹۴	۶/۳
		الگوهای فرهنگی	۷/۶۹	۱۲/۵
معیار اعتبار یابی	تا چه حد با مقولات مطرح شده در بخش عوامل مرتبط با همسالان موافق هستید؟	نبود برنامه‌های آموزشی	۷/۸۸	۶/۳
		کمبود آگاهی بخشی در مورد پیامدهای اعتیاد	۷/۶۹	۶/۳
		کمبود منابع و مواد آموزشی مناسب	۸/۳۸	۰
معیار اعتبار یابی	تا چه حد با مقولات مطرح شده در بخش عوامل مرتبط با همسالان موافق هستید؟	فشار همسالان	۷/۸۸	۱۲/۵
		فعالیت‌های مشترک	۷/۰۶	۱۸/۸
		دسترسی نامحدود به اینترنت	۸/۳۸	۰

همان‌طور که در جدول شماره ۳ مشاهده می‌شود، توصیف سوال‌های ارزیابی الگوی جدول (۳) بیانگر این است که سوالها دارای میانگین بزرگتر از ۹۳/۷ هستند. همچنین بیشتر مصاحبه‌شوندگان، مفاهیم و متغیرهای الگو را مناسب ارزیابی کردند.

بحث و نتیجه‌گیری

هدف اصلی این پژوهش، شناسایی و بررسی عوامل مؤثر بر اعتیاد به فضای مجازی با استفاده از روش آمیخته اکتشافی و با در نظر گرفتن الگوهای فرهنگی، ایرانی و اسلامی بوده است. این مطالعه با رویکردی کیفی و به روش تحلیل مضمون انجام شده است. جامعه آماری پژوهش شامل ۳۰ نفر از دبیران مقطع متوسطه اول و دوم، آموزگاران دوره ابتدایی، معاونین و مدیران آموزش و پرورش استان فارس در سال تحصیلی ۱۴۰۲-۱۴۰۳ بود. نمونه‌گیری به روش هدفمند و بر اساس اصل اشباع نظری انجام شد و در نهایت ۳۰ نفر به‌عنوان مشارکت‌کنندگان انتخاب شدند. برای جمع‌آوری داده‌ها از مصاحبه‌های باز پاسخ استفاده شد که به پژوهشگران امکان می‌داد تا اطلاعات عمیق و دقیقی از دیدگاه شرکت‌کنندگان به دست آورند. داده‌های جمع‌آوری شده با استفاده از روش تحلیل مضمون مورد بررسی قرار گرفتند و در نهایت شبکه‌ای از مضامین مرتبط تشکیل شد تا الگوها و عوامل کلیدی مؤثر بر اعتیاد به فضای مجازی در چارچوب فرهنگی، ایرانی و اسلامی شناسایی و تحلیل شوند. این رویکرد به پژوهشگران کمک کرد تا درک جامع‌تری از پدیده اعتیاد به فضای مجازی در بافتار خاص فرهنگی و اجتماعی ایران به دست آورند.

یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که عوامل مؤثر بر اعتیاد به فضای مجازی در چارچوب الگوهای فرهنگی، ایرانی و اسلامی در شش مضمون اصلی دسته‌بندی می‌شوند: عوامل خصیصه‌ای (فردی)، عملکرد خانواده، عوامل آموزشی و آگاهی‌بخشی، عوامل دینی، عوامل وابسته به فرهنگ، و عوامل مرتبط با همسالان. این مضامین اصلی به ۲۲ مضمون سازمان‌دهنده تقسیم می‌شوند که شامل مواردی همچون عوامل فردی، خانوادگی، اجتماعی، و مرتبط با فضای مجازی می‌شود. برخی از این مضامین عبارت‌اند از ضعف در ارتباطات خانوادگی، الگوبرداری نامناسب، نبود نظارت و کنترل، کمبود حمایت عاطفی، نبود برنامه‌های آموزشی، کمبود آگاهی در مورد پیامدهای اعتیاد، ضعف در آموزش‌های دینی، تضاد بین ارزش‌های دینی و محتوای آنلاین، کم‌رنگ شدن سنت‌های فرهنگی، فشار همسالان، و دسترسی نامحدود به اینترنت. مضامین پایه استخراج شده از این مدل نیز شامل ۲۰ مضمون بر اساس مبانی نظری و ۲۲ مضمون بر اساس مصاحبه‌ها بودند که نشان‌دهنده تنوع و پیچیدگی عوامل مؤثر بر این پدیده است.

این پژوهش باهدف شناسایی و تحلیل عوامل مؤثر بر اعتیاد به فضای مجازی در بستر فرهنگی، ایرانی و اسلامی انجام شد. نتایج نشان داد که عوامل فردی، خانوادگی، اجتماعی، دینی و فرهنگی، همراه با تأثیرات همسالان و دسترسی نامحدود به اینترنت، نقش کلیدی در شکل‌گیری اعتیاد به فضای مجازی دارند. چالش‌هایی مانند ضعف در آموزش‌های دینی، کمبود آگاهی‌بخشی، نبود نظارت خانوادگی، و تضاد بین ارزش‌های فرهنگی و محتوای دیجیتال به‌عنوان عوامل اصلی شناسایی شدند. این مطالعه بر ضرورت طراحی برنامه‌های آموزشی و فرهنگی همسو با ارزش‌های ایرانی و اسلامی برای پیشگیری و کاهش اعتیاد به فضای مجازی تأکید می‌کند. در نهایت، تقویت ارتباطات خانوادگی، افزایش آگاهی عمومی، و ارائه منابع آموزشی مناسب می‌تواند به کاهش این پدیده و ایجاد تعادل در استفاده از فضای مجازی کمک کند.

در ادامه به بررسی هر کدام از مضامین فراگیر می‌پردازیم.

در پژوهش حاضر مضمون فراگیر خصیصه‌ای شناسایی شدند که شامل عوامل فردی، خانوادگی، اجتماعی و مرتبط با فضای مجازی هستند. عوامل فردی به ویژگی‌های شخصیتی و روان‌شناختی افراد اشاره دارد که می‌تواند زمینه‌ساز اعتیاد به فضای مجازی باشد. عوامل خانوادگی شامل کیفیت روابط والد-فرزند، سبک‌های تربیتی و حمایت‌های عاطفی می‌شود که نقش مهمی در استفاده

افراطی از فضای مجازی دارند. عوامل اجتماعی به تأثیر محیط اجتماعی، نظیر دوستان و جامعه، اشاره دارد که می‌تواند رفتارهای آنلاین فرد را تحت تأثیر قرار دهد. عوامل مرتبط با فضای مجازی شامل دسترسی آسان به اینترنت، محتوای آنلاین و ابزارهای دیجیتال است که می‌تواند منجر به افزایش وابستگی به فضای مجازی شود. این پژوهش با تحلیل عمیق و شناسایی این عوامل به ارائه راهکارهایی برای پیشگیری و کاهش اعتیاد به فضای مجازی با توجه به الگوهای فرهنگی، ایرانی و اسلامی پرداخته است. در بررسی مضمون فراگیر عملکرد خانواده به‌عنوان یکی از عوامل کلیدی مؤثر بر اعتیاد به فضای مجازی شناسایی شده است. این مضمون شامل مضامین سازمان‌دهنده‌ای مانند ضعف در ارتباطات خانوادگی، الگوبرداری نامناسب، نبود نظارت و کنترل، و کمبود حمایت و توجه عاطفی است. یافته‌ها نشان می‌دهند که عملکرد نامناسب خانواده، به‌ویژه در ایجاد ارتباطات مؤثر و ارائه حمایت عاطفی، می‌تواند به افزایش آسیب‌پذیری افراد در برابر اعتیاد به فضای مجازی منجر شود. همچنین، نبود نظارت کافی و الگوبرداری نامناسب از سوی اعضای خانواده، به‌ویژه والدین، نقش مهمی در شکل‌گیری این رفتارهای اعتیادآور ایفا می‌کند. این نتایج بر لزوم تقویت روابط خانوادگی و بهبود عملکرد خانواده به‌عنوان راهکاری اساسی برای پیشگیری و کاهش اعتیاد به فضای مجازی تأکید می‌کنند.

در بررسی مضمون فراگیر آموزشی و آگاهی بخشی نتایج نشان داد که این مضمون فراگیر به‌عنوان یکی از عوامل مؤثر در پیشگیری و کاهش اعتیاد به فضای مجازی شناسایی شده است. این مضمون شامل مضامین سازمان‌دهنده‌ای مانند نبود برنامه‌های آموزشی، کمبود آگاهی بخشی در مورد پیامدهای اعتیاد، و کمبود منابع و مواد آموزشی مناسب است. مطالعات پیشین نیز نشان می‌دهند که فقدان برنامه‌های آموزشی مؤثر و آگاهی بخشی کافی درباره خطرات و پیامدهای اعتیاد به فضای مجازی، به‌ویژه در میان نوجوانان و جوانان، می‌تواند به افزایش رفتارهای اعتیادآور منجر شود (کاس و همکاران، ۲۰۱۴). علاوه بر این، تحقیقات تأکید کرده‌اند که ارائه منابع آموزشی متناسب با بافت فرهنگی و ارزش‌های دینی، مانند الگوهای ایرانی و اسلامی، می‌تواند در افزایش آگاهی و تغییر رفتارهای مخرب مؤثر باشد (گریفید، ۲۰۱۸). این یافته‌ها بر لزوم طراحی و اجرای برنامه‌های آموزشی هدفمند و فرهنگ‌محور برای مقابله با اعتیاد به فضای مجازی تأکید می‌کنند.

در بررسی مضمون فراگیر عوامل دینی به ضعف در آموزش‌های دینی، کمبود فعالیت‌های دینی، تضاد بین ارزش‌های دینی و مطالب آنلاین، و فقدان الگوهای دینی تقسیم‌شده است. ضعف در آموزش‌های دینی به معنی نبود برنامه‌های آموزشی کافی برای تبیین اصول و ارزش‌های اسلامی است که می‌تواند به نوجوانان کمک کند تا از اعتیاد به فضای مجازی دوری کنند. کمبود فعالیت‌های دینی، نظیر مراسم مذهبی و برنامه‌های آموزشی جذاب، باعث می‌شود که نوجوانان به جای شرکت در این فعالیت‌ها، به فضای مجازی روی آورند. تضاد بین ارزش‌های دینی و مطالب آنلاین نیز باعث می‌شود که نوجوانان در مواجهه با محتوای مغایر با آموزه‌های دینی، دچار سردرگمی و اعتیاد به فضای مجازی شوند. فقدان الگوهای دینی مناسب، به‌ویژه در خانواده و جامعه، می‌تواند باعث شود که نوجوانان بدون راهنمایی مناسب به فضای مجازی پناه ببرند. این عوامل نشان می‌دهند که برای کاهش اعتیاد به فضای مجازی، باید برنامه‌های آموزشی و فرهنگی دینی تقویت شوند و الگوهای دینی مناسب در خانواده و جامعه معرفی شوند.

در بررسی مضمون فراگیر عوامل وابسته به فرهنگ به ارزش‌ها و نگرش‌های فرهنگی و اجتماعی، نقش رسانه‌ها، کمرنگ شدن سنت‌های فرهنگی و الگوهای فرهنگی تقسیم‌شده است. ارزش‌ها و نگرش‌های فرهنگی و اجتماعی نقش مهمی در شکل‌گیری رفتارهای آنلاین دارند. در جوامعی که تقدس بخشی به تکنولوژی و مصرف‌گرایی ترویج می‌شود، اعتیاد به فضای مجازی بیشتر دیده می‌شود. نقش رسانه‌ها نیز بسیار مهم است؛ رسانه‌هایی که سبک زندگی ناسالم و استفاده افراطی از فضای مجازی را ترویج

می‌دهند، می‌توانند الگوهای منفی برای جوانان ایجاد کنند. کمرنگ شدن سنت‌های فرهنگی مانند مراسم و جشن‌های محلی و مذهبی باعث می‌شود که جوانان به فعالیت‌های آنلاین روی آورند. همچنین، الگوهای فرهنگی ناکارآمد که ارزش‌های دینی و اخلاقی را تضعیف می‌کنند، می‌توانند به وابستگی به فضای مجازی دامن بزنند. این پژوهش تأکید می‌کند که برای کاهش اعتیاد به فضای مجازی باید الگوهای فرهنگی و اجتماعی تقویت‌شده و نقش رسانه‌ها در این زمینه بازنگری شود.

در بررسی مضمون فراگیر عوامل مرتبط با همسالان شامل فشار همسالان، فعالیت‌های مشترک و دسترسی نامحدود به اینترنت شناسایی شده است. فشار همسالان به این معنی است که نوجوانان تحت تأثیر دوستان و همسالان خود به استفاده افراطی از فضای مجازی روی می‌آورند. فعالیت‌های مشترک در فضای مجازی مانند بازی‌های آنلاین و شبکه‌های اجتماعی نیز می‌تواند تعاملات آنلاین را تقویت کرده و به اعتیاد به فضای مجازی منجر شود. دسترسی نامحدود به اینترنت نیز به نوجوانان این امکان را می‌دهد که بدون هیچ‌گونه محدودیت زمانی از فضای مجازی استفاده کنند، که می‌تواند زمینه‌ساز اعتیاد شود. این پژوهش نشان می‌دهد که برای کاهش اعتیاد به فضای مجازی، باید به تأثیرات همسالان و دسترسی به اینترنت توجه کرده و راهکارهای مناسبی برای مدیریت و نظارت بر استفاده از فضای مجازی ارائه داد.

در راستای مشخص شدن ابعاد دقیق‌ترین از مسئله پژوهشی حاضر در ادامه به پیشنهادات پژوهشی و کاربردی اشاره می‌شود:

پیشنهادات پژوهشی

۱. تحلیل طولی: انجام پژوهش‌های طولی برای بررسی تغییرات و الگوهای اعتیاد به فضای مجازی در طول زمان و تأثیرات بلندمدت مداخلات مختلف.

۲. مقایسه فرهنگ‌ها: بررسی و مقایسه تأثیرات فرهنگی در جوامع مختلف برای شناسایی تفاوت‌ها و اشتراکات عوامل مؤثر بر اعتیاد به فضای مجازی.

۳. مطالعه ترکیبی: استفاده از روش‌های ترکیبی کمی و کیفی برای بررسی جامع‌تر و دقیق‌تر عوامل فردی، خانوادگی، اجتماعی، دینی و فرهنگی مؤثر بر اعتیاد به فضای مجازی.

پیشنهادات کاربردی

۱. برنامه‌های آموزشی: طراحی و اجرای برنامه‌های آموزشی و کارگاه‌های مرتبط با مدیریت استفاده از فضای مجازی و افزایش آگاهی در مدارس و خانواده‌ها.

۲. تقویت نظارت: توسعه سیستم‌های نظارتی برای خانواده‌ها و مدارس جهت مدیریت استفاده کودکان و نوجوانان از فضای مجازی و محتوای آنلاین.

۳. فعالیت‌های جایگزین: ترویج فعالیت‌های فرهنگی، ورزشی و اجتماعی به‌عنوان جایگزین‌هایی برای استفاده افراطی از فضای مجازی، باهدف کاهش وابستگی به اینترنت.

این پژوهش نیز مانند سایر پژوهش‌ها از وجود محدودیت مستثنی نیست. محدودیت این پژوهش شامل نمونه‌گیری هدفمند و کوچک بودن حجم نمونه است که تعمیم نتایج به دیگر مناطق و جمعیت‌ها را مشکل می‌کند. همچنین، تمرکز پژوهش بر یک منطقه جغرافیایی خاص ممکن است تفاوت‌های فرهنگی و اجتماعی مناطق دیگر را نادیده بگیرد. محدودیت‌های زمانی و منابع نیز ممکن است به‌دقت نتایج پژوهش تأثیرگذار باشد.

References

- Abebe, Z., Tolossa, E., Tiruneh, T., Sofonyas, A., & Mamuye, M. (2020). Internet addiction and its associated factors among African high school and university students: Systematic review and meta-analysis. *Systematic Review*, 13(2).
- Agastya, I. G. N., Siste, K., Nasrun, M. W. S., & Kusumadewi, I. (2020). Cybersex addiction: An overview of the development and treatment of a newly emerging disorder. *Medical Journal of Indonesia*, 29, 233–241. <https://doi.org/10.13181/mji.rev.203464>
- AlHeneidi, H. H., & Smith, A. P. (2021). Exploring the influence of information overload, internet addiction, and social network addiction on students' well-being and academic outcomes. In *International Symposium on Human Mental Workload: Models and Applications* (pp. 116–135). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-030-91408-0_8
- Al Shawi, A. F., Hameed, A. K., Shalal, A. I., et al. (2022). Internet addiction and its relationship to gender, depression and anxiety among medical students in Anbar Governorate-West of Iraq. *Community Health Equity Research & Policy*, 42(3), 253–256. <https://doi.org/10.1177/0272684x20985708>
- Akgül Gündoğdu, N., Selçuk Tosun, A., Yıldız, İ., & Mert, Z. (2022). The effect of the internet on adolescents: A mixed-method study. *Turkish Journal of Family Medicine and Primary Care*, 16, 711–724. <https://doi.org/10.21763/tjfmpe.1126222>
- Anderson, E. L., Steen, E., & Stavropoulos, V. (2017). Internet use and problematic internet use: A systematic review of longitudinal research trends in adolescence and emergent adulthood. *International Journal of Adolescence and Youth*, 22, 430–454. <https://doi.org/10.1080/02673843.2016.1227716>
- Arness, D. C., & Ollis, T. (2023). A mixed-methods study of problematic social media use, attention dysregulation, and social media use motives. *Current Psychology*, 42, 24379–24398. <https://doi.org/10.1007/s12144-022-03472-6>
- Baturay, M. H., & Toker, S. (2019). Internet addiction among college students: Some causes and effects. *Educational Information Technologies*, 24, 2863–2885. <https://doi.org/10.1007/s10639-019-09894-3>
- Bodi, G., Maintenant, C., & Pennequin, V. (2021). The role of maladaptive cognitions in gaming disorder: Differences between online and offline gaming types. *Addictive Behaviors*, 112, 106595. <https://doi.org/10.1016/j.addbeh.2020.106595>
- Diotaiuti, P., Mancone, S., Corrado, S., De Risio, A., Cavicchiolo, E., Girelli, L., & Chirico, A. (2022). Internet addiction in young adults: The role of impulsivity and codependency. *Frontiers in Psychiatry*, 13, 893861. <https://doi.org/10.3389/fpsy.2022.893861>
- Dong, H., Yang, F., Lu, X., & Hao, W. (2020). Internet addiction and related psychological factors among children and adolescents in China during the coronavirus disease (COVID-19) epidemic. *Frontiers in Psychiatry*, 11(2).
- Guo, W., Tao, Y., Li, X., Lin, X., Meng, Y., Yang, X., Wang, H., Zhang, Y., Tang, W., Wang, Q., Deng, W., Zhao, L., Ma, X., Li, M., Chen, T., Xu, J., Li, J., Hao, W., Lee, S., ... Li, T. (2020). Associations of internet addiction severity with psychopathology, serious mental illness, and suicidality: Large-sample cross-sectional study. *Journal of Medical Internet Research*, 22(8), e17560. <https://doi.org/10.2196/17560>
- Haroon, Z., Zeb, Z., Javed, Z., et al. (2019). Internet addiction in medical students. *Journal of Ayub Medical College Abbottabad*, 30(4-Sup).
- Horita, H., Seki, Y., & Shimizu, E. (2022). Parents' perspectives on their relationship with their adolescent children with internet addiction: Survey study. *JMIR Pediatrics and Parenting*, 5(4), e35466. <https://doi.org/10.2196/35466>
- Ibraheem, M. (2022). A comparative study of internet addiction among higher secondary school students. *International Journal of Early Childhood Special Education*, 14(8). <https://doi.org/10.48047/intjecse/V14I8.377>
- Lopez-Fernandez, O. (2018). Generalised versus specific internet use-related addiction problems: A mixed methods study on internet, gaming, and social networking behaviours. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 15(12), 2913. <https://doi.org/10.3390/ijerph15122913>
- Miri, M., Tiyuri, A., Bahlgerdi, M., Miri, M., Miri, F., & Salehiniya, H. (2020). Mobile addiction and its relationship with quality of life in medical students. *Clinical Epidemiology and Global Health*, 8(1), 229–232. <https://doi.org/10.1016/j.cegh.2019.08.006>
- Mohamed, G., & Bernouss, R. (2020). A cross-sectional study on internet addiction among Moroccan high school students, its prevalence and association with poor scholastic performance. *International Journal of Adolescence and Youth*, 25(1), 479–490. <https://doi.org/10.1080/02673843.2019.1674165>
- Neubauer, M. (2013, March 21). Internet in a suitcase: Not really in a suitcase, but really on its way. TechPresident.
- Rajasekhar, T., Naveen, K. H., Raghav, P. R., Aneja, J., Thirunavukkarasu, P., Dutta, G., Srinivasan, S., Sharma, P. P., Gupta, M. K., & Goel, A. D. (2023). Exploring internet addiction and its associated factors among college students in Western Rajasthan, India: A mixed-methods study. *Indian Journal of Psychiatry*, 65(8), 839–852. https://doi.org/10.4103/indianjpsychiatry.indianjpsychiatry_606_22
- Raquib, A. (2020). Islamic perspective on social media technology, addiction, and human values. *Journal of Islamic Thought and Civilization*, 10(2), 243–267. <https://doi.org/10.32350/jitc.102.14>
- Runyan, J. D., Vermilya, S., St. Pierre, M., et al. (2024). A mixed methods experience sampling study of a posttraumatic growth model for addiction recovery. *Scientific Reports*, 14, 3511. <https://doi.org/10.1038/s41598-024-53740-7>
- Ryding, F. C., & Kaye, L. K. (2018). "Internet addiction": A conceptual minefield. *International Journal of Mental Health and Addiction*, 16, 225–232. <https://doi.org/10.1007/s11469-017-9811-6>

- Setiawan, M. A., Hamid, A., Fajriani, I., & Dewantari, T. (2020). An Islamic perspective on factors and behaviors of adolescent addiction to online gaming. *Advances in Social Science, Education and Humanities Research*, 508, 268–272. <https://doi.org/10.2991/assehr.k.201113.023>
- Shi, L., Wang, Y., Yu, H., Wilson, A., Cook, S., Duan, Z., ... & Yang, Y. (2020). Relationship between childhood injuries with internet addiction disorder among students: A structural equation model. *Journal of Behavioral Addictions*, 9(1), 175–180. <https://doi.org/10.1556/2006.2020.00010>
- Tenzin, K., Dorji, T., Choeda, T., Wangdi, P., Oo, M. M., Tripathi, J., Tenzin, T., & Tobgay, T. (2019). Internet addiction among secondary school adolescents: A mixed methods study. *Journal of Nepal Medical Association*, 57(219), 324–330. <https://doi.org/10.31729/jnma.4292>
- Tokunaga, R. S. (2017). A meta-analysis of the relationships between psychosocial problems and internet habits: Synthesizing internet addiction, problematic internet use, and deficient self-regulation research. *Communication Monographs*, 84(4), 423–446. <https://doi.org/10.1080/03637751.2017.1332419>
- Tripathi, A. (2017). Impact of internet addiction on mental health: An integrative therapy is needed. *Integrative Medicine International*, 4, 215–222. <https://doi.org/10.1159/000491997>
- Turel, O., Poppa, N. T., & Gil-Or, O. (2018). Neuroticism magnifies the detrimental association between social media addiction symptoms and wellbeing in women, but not in men: A three-way moderation model. *Psychiatric Quarterly*, 89, 605–619. <https://doi.org/10.1007/s11126-018-9563-x>
- Zubair, T., & Raquib, A. (2020). Islamic perspective on social media technology, addiction, and human values. *Journal of Islamic Thought and Civilization*, 10(2), 243–267. <https://doi.org/10.32350/jitc.102.14>